

Особливості формування лінгвокраїнознавчої компетенції майбутніх вчителів іноземної мови на початковому етапі ВНЗ

Технологічні та інформаційні інновації кінця XX – початку XXI століття, розширення сфер взаємодії на міжнародному рівні, поступовий перехід нашого суспільства із закритого у відкрите – все це стало поштовхом до знайомства з культурою країн різних континентів та для міжкультурної комунікації, тобто адекватного сприйняття двох учасників комунікативного акту, які належать до різномовних та різнонаціональних культур.

Загострення інтересу до феномену культури, взаємодія та взаємозалежність таких понять як “мова” і “культура” справили значний вплив на підхід до викладання іноземної мови на всіх рівнях навчання – на початковому, середньому, старшому ступенях навчання у ЗНЗ та на всіх ступенях навчання у вищих навчальних закладах (ВНЗ).

В сучасних умовах розвитку українського суспільства помітним є те, що лінгвокраїнознавчий контекст вивчення іноземної мови почав якісно та суттєво змінюватися. Це знайшло відображення у проектах в рамках Ради Європи та ЮНЕСКО, на міжнародних організаціях спеціалістів у галузі викладання та вивчення іноземної мови та на рівні різноманітних інших культурологічних проектів. Саме тому при формуванні комунікативної компетенції майбутніх вчителів іноземної мови вагомий акцент ставиться на лінгвокраїнознавчій компетенції (ЛКК).

У Рекомендаціях Ради Європи [2], має місце термін “соціокультурна компетенція” [2], яка розглядається у трьох вимірах:

- 1) **соціолінгвістична компетенція**, тобто той аспект комунікативної мовної компетенції, який стосується стильового та соціально коректного вживання мови, соціопрагматичних правил усного мовлення;
- 2) **соціокультурні знання**, які є частиною загального світогляду студентів і не залежать від комунікативної мовної компетенції;

3) **інтеркультурні навички та вміння**, тобто здатність пов'язати рідну й іноземну культури, культурна чутливість та здатність ідентифікувати та вживати різноманітні засоби спілкування з представниками цих культур, здатність бути посередником між своєю та іншомовною культурами, а також ефективно вирішувати питання інтеркультурних непорозумінь, тобто прагнути уникнути так званого “культурного шоку”. [2]

В силу певних обставин (зокрема через наявні застарілі підручники з іноземної мови, де соціокультурному аспекту іншомовних знань приділяється дуже незначна увага) сформуванню ЛКК майбутніх вчителів іноземної мови буває досить важко. Саме тому тут при нагоді стають різнопланові автентичні країнознавчі матеріали, які сприяють якіснішому розвитку комунікативної компетенції у культурознавчому контексті, розвиток якої розпочинається з самого початку навчання у мовному ВНЗ. Саме початковий етап навчання у мовному ВНЗ є першою сходинкою у формуванні ЛКК, тому що колишні випускники ВНЗ ще не володіють достатнім рівнем ЛКК, і завданням молодшого етапу навчання іноземної мови у ВНЗ є забезпечити належну культурознавчу базу для формування і подальшого розвитку іншомовної ЛКК.

Щоб краще зрозуміти особливості формування ЛКК майбутніх вчителів іноземної мови доречно буде звернути увагу на деякі особливості вікового періоду, який відповідає першим двом рокам навчання у ВНЗ.

Психологи, зокрема Трофімов Ю. Л. [5], визначають початок цього періоду розвитку особистості терміном “перехід до юності” (17 – 18 років) [5; ст. 149], а іншу частину, яка, зазвичай, припадає на другий рік навчання у ВНЗ, – юністю. Цей період характеризується суттєвою перебудовою особистості, яка пов'язана зі змінами в житті молодої людини, з переходом її соціального статусу – від учня до студента. Юність – завершення перехідного стану від дитинства до дорослості, підготовка і власне вступ до світу дорослих. У психологічному плані в цей час відбувається саморозвиток, свідоме самовдосконалення, здійснюється перехід від пізнання світу до його перетворення, від більш-менш автономного існування в сім'ї до

самостійного творення себе і власної долі, до самоствердження власного “Я” у творчій професійній діяльності. [5] Саме в цей час викладачам іноземної мови необхідно закласти у студентів своєрідний фундамент для формування та подальшого розвитку ЛКК, тому що студентам буде цікаво самостійно знаходити нові лінгвокраїнознавчі матеріали, ретельно їх опрацьовувати на комунікативному рівні, зіставляючи елементи іншомовної культури з особливостями власної.

Виходячи з мети вивчення іноземної мови та завдань, які ставляться перед викладанням цього предмету у мовному ВНЗ, процес лінгвокраїнознавчого пізнання організовується відповідно до специфіки кожного року навчання – від прагнення "підвищити соціокультурну компетентність через розширення знань про традиції та манеру поведінки, розвиваючи таким чином позитивне сприйняття англomовних країн та народів, що їх населяють", на першому році навчання до завдання "досягти інтеркультурної і транскультурної свідомості, яка визнає існування інших центрів національно-культурної ідентичності", на п'ятому році. [4] Майбутні вчителі іноземних мов повинні наблизитися до такого рівня володіння лінгвокраїнознавчими знаннями, коли вони можуть об'єктивно та рівноправно сприймати свою культуру та культуру іншомовних суспільств.

Розглядаючи особливості формування ЛКК, слід зазначити, що через обмежену кількість годин, відведених на вивчення іноземної мови, і через відсутність постійного спілкування з носіями мови, слід говорити не про засвоєння знань всієї іншомовної культури, а про створення її моделі, яка в певній мірі могла б замінити реальну систему культури країни, мова якої вивчається. Безумовно, ця модель не буде включати найтонших деталей, як реальна система культури, але вона повинна бути репрезентативною, тобто відображати найсуттєвіші моменти, які допоможуть зрозуміти особливості даної культури. [7]

Саме в іншомовному середовищі, навіть штучно створеному, з урахуванням лінгвокраїнознавчого підходу сформується в учнів так зване відчуття мови, тобто вміння правильно підбирати ту чи іншу лексичну

одиницю у відповідному контексті. Для того, щоб культурно-країнознавчі знання стали фундаментом діяльності міжкультурного спілкування, у майбутніх вчителів іноземної мови має, насамперед, сформуватися лінгвістична компетенція збагачена соціокультурним змістом, тобто насичена такими лексичними одиницями, семантика яких безпосередньо пов'язана з національною культурою – з історією і географією країни, її фольклором, музикою, традиційним і новим побутом тощо [3].

Як відомо, оволодіння мовою і навчання іноземної мови складається з трьох взаємопов'язаних компонентів:

- використання мови як засобу спілкування;
- усвідомлення природи мови;
- розуміння та прийняття іншомовної та рідної культур.

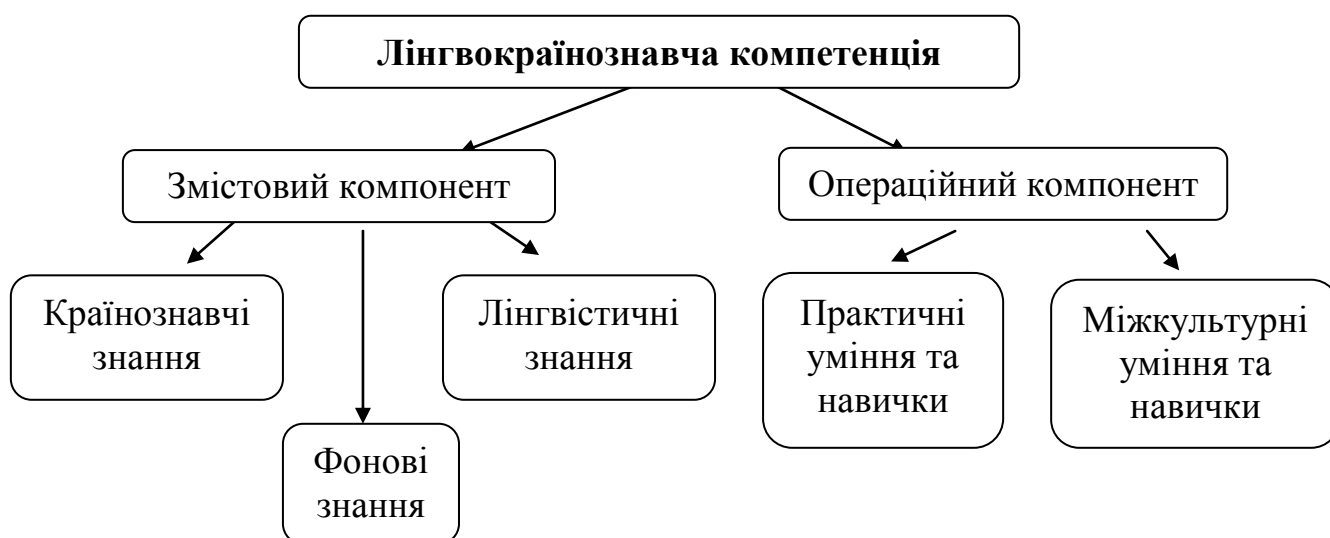
Кожна з цих частин є невід'ємним складником загальної освіти майбутніх вчителів іноземної мови, а також їх підготовки до професійного життя після закінчення ВНЗ. У той же час кожен із цих елементів не залежить від інших. Важко передбачити, з культурою якої іншомовної країни буде пов'язана професійна діяльність кожного студента. Але важливим для всіх студентів вже протягом перших років навчання у мовному ВНЗ є те, що вони повинні розуміти можливу різницю між їхньою рідною та іншомовними культурами, а також розвивати позитивне сприйняття інших культур і набувати вмінь долати міжкультурні відмінності.

Виділення у викладанні іноземної мови культурного, лінгвокраїнознавчого компонента, тобто знайомство з культурою країни, мова якої вивчається, за допомогою власне вивчення мови, сприяє досягненню поставлених перед мовним ВНЗ цілей і задач, тому що робить процес засвоєння мови студентами ефективнішим і легшим, допомагаючи формувати ЛКК майбутніх вчителів іноземної мови.

Грунтуючись на аналізі вітчизняної (Сафонова В.В., Брагіна А.О., Колшанський Г.В., Верещагін Є.М., Костомаров В.Г., Зимня Н. В., Голованчук Л.П) і закордонної (Ader P., Brown D., Clarke M., Hall E., R. Lado, Lambert W., Schumann G.) методичної літератури, під ЛКК ми розуміємо

здатність здійснювати міжкультурну комунікацію, яка базується на знаннях лексичних одиниць з соціокультурним компонентом семантики й уміннях адекватно їх застосовувати в ситуаціях міжкультурного спілкування, а також уміннях використовувати фонові знання для досягнення взаєморозуміння в ситуаціях опосередкованого і безпосереднього міжкультурного спілкування.

Розглянемо основні складові компоненти ЛКК. Значну увагу даним аспектам приділяли відомі вітчизняні методисти Бориско Н.Ф., Верещагін Є.М., Костомаров В.Г., Сафонова В.В., а також західні методисти Ader P., Brown D., Clarke M., Hall E., R. Lado, Lambert W. Беручи за основу підходи до структурування ЛКК даних науковців та проаналізувавши Програму з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання) [4], ми виокремили такі структурні елементи ЛКК. (див. Схему 1)

Структура лінгвокраїнознавчої компетенції

Схема 1

Розглянемо детальніше кожний елемент даної схеми.

До **змістового компоненту** належать країнознавчі, фонові та лінгвістичні знання.

Отже, **країнознавчі знання** – це сукупність знань та уявлень про історичні, географічні, політичні, економічні та соціальні умови функціонування того чи іншого суспільства, про особливості стилю життя даного суспільства, комунікативної поведінки його членів, специфіку їх

мовленнєвої діяльності тощо. Саме наявність країнознавчих знань сприяє кращому усвідомленню природи мови, яка вивчається, розумінню та сприйняттю іншомовної культури, а також допомагає уникнути міжкультурні комунікативні бар'єри. На початковому етапі навчання у ВНЗ студенти отримують у процесі вивчення тем згідно Програми з англійської мови (*Personal Identification, Meals and Cooking, At Your Service, Places*) та матеріалів для домашнього (індивідуального) читання.

Загальновідомо, що головною передумовою взаєморозуміння у міжкультурному спілкуванні, його основою, є так званий культурний фон, тобто **фонові знання**. Як зазначають Є.М. Верещагін та В.Г. Костомаров [1], фонові знання являють собою систему знань, яка відома усім членам національної спільноти. Це цілісна система уявлень про національні звичаї, традиції, реалії країни, мова якої вивчається, що дозволяє віднаходити у мові приблизно ту ж інформацію, що і її носії та прагнути тим самим досягти повноцінної комунікації. Знайомлячись з автентичними текстами, студенти початкового етапу ВНЗ набувають фонові знання в області іншомовної культури, які сприяють збагаченню їх культурологічних уявлень про особливості іншомовного суспільства, а, отже, і формуванню у них ЛКК. [1] Крім цього фонові знання студентів перших курсів наповнюються інформацією з інших дисциплін – країнознавства, зарубіжної літератури, мовознавства тощо.

Під **лінгвістичним компонентом** розуміється засвоєння і правильне вживання іншомовних лексичних одиниць, які не мають еквівалентів у рідній мові (e.g. Miss, Mister, mass media, tower, sandwich), і конотаційно навантаженої лексики (e.g. church, tea, town etc.); обізнаність із соціокультурними умовностями, які впливають на функціонування мови (наприклад, спілкування, яке включає в себе подяку, вибачення, запрошення, прийняття та відхилення пропозицій, початок і завершення розмови тощо). [4]

ЛКК також вимагає ознайомлення з відповідними різновидами мовлення для глибшої обізнаності з особливостями соціальних груп в іншомовних культурах.

Операційний компонент ЛКК представлений **уміннями та навичками**, які передбачають вміння майбутнього вчителя іноземної мови використовувати надбані соціокультурні знання відповідно до ситуації у процесі комунікації. Відповідно до Рекомендацій Ради Європи, Програма [4] розрізняє практичні й міжкультурні навички та вміння.

До **практичних навичок належать** наступні:

- соціальні навички: здатність діяти відповідно звичаям і традиціям іншомовного суспільства та необхідність дотримання заведеного в цьому суспільстві порядку;
- побутові навички: здатність ефективно виконувати буденні звичні дії (одягатися, гуляти, готувати їжу, їсти тощо);
- професійні навички та вміння: здатність виконувати спеціальні дії (мисленнєві та фізичні), які необхідні для виконання професійних обов'язків;
- навички організації дозвілля: здатність ефективно виконувати дії, необхідні для організації дозвілля (мистецтво, прикладне мистецтво, спорт, хобі тощо).

Під **міжкультурними навичками та вміннями** розуміються:

- здатність пов'язувати культуру країн, мова яких вивчається, з рідною культурою;
- культурну чутливість та здатність ідентифікувати і вживати різні способи спілкування з представниками інших культур;
- здатність виконувати роль культурного посередника між своєю культурою і культурою країн, мова яких вивчається, а також ефективно вирішувати проблеми міжкультурного непорозуміння та конфліктів. [4]

Ми вважаємо, що оволодіння усіма компонентами ЛКК, починаючи з першого курсу ВНЗ, надасть майбутнім вчителям іноземної мови змогу забезпечити підвищення пізнавальної активності студентів, сприятиме створенню позитивної мотивації, дасть стимул до самостійної роботи над

удосконаленням власних мовленнєвих умінь та навичок, розвине образно-художню пам'ять, мовне мислення, здатність до здогадки і логічного викладу думки, здатність порівнювати і зіставляти власну культуру з іншомовними, а також сприятиме трудовому, морально-естетичному вихованню майбутніх вчителів іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. *Язык и культура*. – М.: Русский язык, 1976.
2. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* / Науковий редактор Українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 ст.
3. *Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия* / сост. Леонтьев А. А. – М., 1991.
4. *Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект* / Колектив авт.: С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей (керівники), Ю. В. Головач та ін.; Київ. держ. лінгв. ун-т та ін.
5. *Психологія: Підручник* / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2000. – 558 с.
6. Сафонова В. В. *Культуроведение в системе современного языкового образования*. // Иностранные языки в школе, № 3, 2001.
7. Скляренко Н. К., Голованчук Л. П. Формування соціокультурної компетенції учнів за навчально-методичними комплексами серії English Through Communication // Іноземні мови. – 2003, №1, ст. 9-11.
8. Lado R. *Linguistics Across Cultures. Applied Linguistics for Language Teachers*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1957.